

Elina Lahelma 9.11.2020

Sukupuolten välinen tasa-arvo: kehitys ja ongelmakohtia perusopetuksessa

Sukupuolen tasa-arvo koulutuksessa on kansainvälisissä tasa-arvovelvoitteissa ja julkilausumissa esitetty tavoite jo 1970-luvulta lähtien. Se edellyttää sukupuolitietoisuutta (esim. Lahelma ja Tainio 2019) ja sukupuolivastuullisuutta (esim. Huuki ym. 2018) opetushallinnossa ja eri tasojen koulutuksessa. Kun tavoitetta on tarkasteltu ja esityksiä laadittu, ovat keskeisiä, toisiinsa kietoutuvia kysymyksiä olleet sukupuolen mukaiset koulutusvalinnat, sukupuolierot arvosanoissa, oppisisältöjen ja opetuskäytäntöjen sukupuolistereotyypit sekä heteronormatiivisuus, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvä kiusaaminen ja väkivalta sekä sukupuolitietoisuuden puute opettajankoulutuksessa.

Oppisisältöjen ja opetuskäytäntöjen sukupuolistereotyypit sekä heteronormatiivisuus

Kehitys tavoitteiden suuntaan on Suomessa ollut jähmeätä. Kuitenkin viime vuosikymmenellä on hallinnon tasolla tapahtunut muutosta. Velvoite laatia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat kaikissa oppilaitoksissa on sisällytetty lakiin vuonna 2014. Vuonna 2014 uudistetuissa opetussuunnitelmien perusteissa näkyy selvästi velvoite tukea tasa-arvoa ja sukupuolten moninaisuus on ensimmäisen kerran mainittu. Salla Myyrin (2020) analyysin mukaan kyse on diskursiivisesta muutoksesta vuoden 2004 perusteisiin verrattuna: tasa-arvodiskurssit ovat moninaistuneet ja perusopetuksen itsestään selvästi tasa-arvoa tuottava luonne kyseenalaistetaan. Velvoite laatia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma myös peruskouluissa sisällytettiin lakimuutokseen vuonna 2014.

Hallinnon nytkähdyksestä on matkaa siihen, mitä oppilaitoksissa tapahtuu, eikä kehitys ole suinkaan suoraviivaista. Toistuvien oppikirja- ja oppituntitutkimusten mukaan oppimateriaaleissa sekä opetuksen sisällöissä ja käytännöissä on esiintynyt stereotyyppisiä näkemyksiä sukupuolesta ja seksuaalisuudesta. Miehiä ja poikia esiintyy oppikirjoissa ja sisällöissä enemmän kuin naisia ja tyttöjä ja sukupuolet kuvataan eri tehtävissä (Tainio & Teräs 2010). Kuvaus on heteronormatiivista (Lehtonen 2014). En ole nähnyt tuoretta tutkimusta joka osoittaisi, että tässä olisi tapahtunut muutosta.

Naisten näkyvyyden lisääminen ei kuitenkaan riitä, sillä tasa-arvotietoisuus edellyttää stereotyyppioiden purkamisen lisäksi koululta aktiivista otetta, eli niiden näkemysten haastamista, joita nuoret omaksuvat koulun ulkopuolelta. Opettajilla ei ole useinkaan tällaiseen valmiuksia, ja opettajien pyrkimykset käsitellä sukupuolta ja seksuaalisuutta voivat joskus kääntyä stereotyyppioita vahvistavaan suuntaan. Opetushallitus on julkaissut aiheesta ohjausmateriaalia (Jääskeläinen ym. 2016), jota on ilmeisesti käytetty paljon. Kuitenkin tarvitaan resursseja erilaisia sukupuolitietoisia oppimateriaaleja, opetuskokeiluja ja opettajille suunnattua täydennyskoulutusta varten.

Opettajankoulutus

Opettajankoulutuksen puitteissa tehdyissä tasa-arvohankkeissa ja tutkimuksessa on jatkuvasti tuotu esiin puutteita sukupuolitutkimuksen sisältöjen ja tasa-arvokysymysten käsittelyssä (Lahelma & Tainio 2019; Naskali ja Kari 2020). Pohjoismaisen JustEd hankkeen yhteydessä rakennettiin opettajankoulutusta varten verkkosivu NordGente.Org, johon on koottu opettajankouluttajille pohjoismaista gender and education tutkimusta. Tuoreimmassa kärkihankkeessa SetStop (2018-2019) on tuotettu opettajankoulutusta varten oppisisältöjä ja -materiaaleja sekä kehitetty toiminnallisia malleja, jotta sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvät ongelmat olisi mahdollista tunnistaa paremmin ja jotta niihin pystyttäisiin puuttamaan.

Sukupuolen mukaiset koulutusvalinnat

Suomessa koulutus- ja ammattialojen sukupuolen mukainen segregatio on poikkeuksellisen voimakasta, eikä siinä ole paljoakaan tapahtunut tasoittumista viime vuosikymmeninä. Myös teollisuuden tukemia hankkeita tyttöjen houkuttelemisessa teknisille aloille on tehty runsaasti, erityisesti silloin kun teollisuudessa on ollut työvoimapulaa. Hankkeet poikien houkuttelemiseksi hoiva-aloille ovat olleet harvinaisempia. Erityisen selvää segregatio on nuorten siirtyessä peruskoulusta ammatilliselle toiselle asteelle. Vaikka oppilaanohjauksessa on kiinnitetty asiaan huomiota jo pitkään, tutkimusten mukaan maahanmuuttajataustaisia tyttöjä kannustetaan herkästi lähihoitajakoulutukseen (Kurki ym. 2019) ja erityisopetuksessa olevia poikia ammattikoulun teknisille aloille (Lappalainen ym. 2013), turvallisina syrjäytymisen estävinä vaihtoehtoina. Huomiota tulisi kiinnittää myös ei-heteroseksuaalisten ja transnuorten ongelmiin valinnoissa (Lehtonen 2014). Valtioneuvoston kanslian ja Nuorisotutkimusverkoston Purkutalkoot-hankkeen loppuraportissa (Lahtinen 2019) korostetaan, että segregatation purkaminen ei onnistu nuorten asenteisiin vaikuttamalla, vaan vaatii poliittisia ja käytännön toimenpiteitä niin koulutuksessa ja työelämässä kuin nuorisotyössä ja vapaa-ajan toiminnassa.

Suuri rakenteellinen kysymys on lukion ja ammatillisen koulutuksen erillisyyks: 16-vuotiaana ammatilliseen koulutukseen suuntaavat nuoret joutuvat tekemään uravalinnan siinä vaiheessa, jolloin sukupuolista identiteettiä rakennetaan ja helposti vierastetaan alaa, jolla on toisen sukupuolen leima. Lukion ja ammatillisen koulutuksen lähentäminen toisiinsa ja joustavat mahdollisuudet vaihtaa koulutusala voitavat tukea nuorten pääsyä myös nk. toisen sukupuolen koulutuslalle.

Jatkovalintoja suunnannut käsityön sukupuolijako on viimein murtumassa, mutta ei ongelmitta (Kokko ym. 2019). Painotettujen peruskoululuokkien ja oppiainevalintojen vaikutuksia naisten ja miesten maailmojen eriytymiseen ja siten jatkokoulutusvalintojen sukupuolittumiseen tulisi selvittää. Erityisesti tulisi selvittää, miten matematiikan entistä voimakkaampi painotus valinnoissa tulee vaikuttamaan jatkokoulutukseen siirtymiseen, koska tytöt ovat poikia tyyppillisemmin valinneet muita aineita silloinkin, kun menestys matematiikassa on hyvä.

Sukupuolitietoisuus on tärkeä pitää mielessä tehtäessä erilaisia uudistuksia opetusvelvollisuuden pidentämisen yhteydessä.

Sukupuolierot arvosanoissa

Median kestosuosisikki koulutuksen tasa-arvokysymyksissä on aina ollut poikien keskimäärin tyttöjä huonompi koulumenestys, joka on näkynyt esimerkiksi äidinkielen PISA-tuloksissa. Erot sukupuolten välillä eivät ole kasvaneet, vaihtelevat alueittain, ja sosiaalinen ja maahanmuuttajatausta aiheuttavat suurempia eroja ja kietoutuvat sukupuoleen (Lahelma ym. 2020; Lahelma 2014; Sulkunen & Kauppinen 2018). Poikien joukossa on kuitenkin tyttöjä enemmän heikosti menestyviä. Ratkaisuja on vuosikymmenten mittaan aina uudelleen yritetty etsiä erilaisilla 'poikaprojekteilla', joissa lähtökohtana on ollut usein näkemys, että pojat tarvitsevat enemmän toimintaa, miehen malleja ja erilaisia oppisisältöjä, vaikkapa rap-musiikkia ja ronskia kieltä käyttäviä miesohjaajia (Pietilä ym. 2020). Tuloksia näistä hankkeista ei yleensä ole saatu, koska ne rakentuvat stereotyyppiselle näkemykselle pojista yhtenäisenä, tytöistä erillisenä ryhmänä. Parempi lähtökohta on haastaa niitä maskuliinisuuden malleja, joihin poikia kasvatetaan koulussa ja sen ulkopuolella (esim. Kivijärvi ym. 2018; Lehtonen 2018). On tärkeää löytää resursseja kaikkien heikosti menestyneiden oppilaiden tukemiseen sukupuolesta riippumatta. Lisäksi olisi hyvä nähdä monien tyttöjen hyvät suoritukset voimavarana eikä ongelmana, kuten helposti tapahtuu asetettaessa sukupuolia vastakkain.

Arvosanat kietoutuvat koulutusurien segregatioon siten, että useille miesenemmistöisille aloille on aina päästy heikommilla arvosanoilla kuin naisenemmistöisille. Tämän vuoksi huonot kouluarvosanat eivät niinkään sulje poikia jatkokoulutuksen ulkopuolelle, mutta voimistavat sukupuolen mukaista segregatiota. Lukiossa on ollut pysyvästi lievä naisenemmistö 1950-luvulta saakka (55-60%). Kuitenkin erityisesti suurten

kaupunkien korkean sisäänpääsykynnyksen lukiot ovat naisvaltaisia. Ammatillisen koulutuksen viimeisin uudistus on vähentänyt esimerkiksi äidinkielen opetusta useilla linjoilla. Sukupuolierot äidinkielen osaamisessa voivat lisääntyä sitä kautta, että miesenemmistöisissä ammattiopinnoissa ei käytännössä opiskella ja opita äidinkieltä juuri lainkaan opetuksen vähennyttyä ja äidinkieltä hyvin osaavien jäämistä opetusryhmistä pois, kun opettajia veloitetaan osaamisen tunnistamiseen ja tunnustamiseen. (Tästä Penni Pietilä tietää enemmän)

Sukupuoleen ja seksuaalisuuteen liittyvä häirintä ja väkivalta

Kouluterveytustutkimusten mukaan tyttöjen häirintäkokemukset ovat lisääntyneet merkittävästi vuodesta 2017 lähtien. Ei-heteroseksuaaliset nuoret ovat sukupuolesta riippumatta heteroseksuaalisia nuoria useammin häirinnän ja väkivallan kohteina. Osittain on varmasti kyse siitä, että #metoo on auttanut tiedostamaan häirintää, osittain voi olla kyse myös nettihäirinnän lisääntymisestä. Vaikka suurin osa häirintätapauksista tapahtuu koulun ulkopuolella, eivät koulun rajat ole selviä. Erityisesti nettihäirintä rikkoo koulun aika- ja tilarajoja. Kouluissa ei riitä se, että puututaan häirintätilanteisiin. Ensinnäkin, ne eivät useinkaan tule opettajien tietoisuuteen, ja jos tulevat, huomio kiinnittyy helposti yhteen yksilöön (esim. Lahelma tulossa). Koulussa nuorten tulisi saada keinoja välttää ja käsitellä häirintäkysymyksiä. Tästä on hyvä esimerkki Tuija Huuki, joka on tutkimusryhmineen kehittänyt sukupuolivastuullisia, osallistumista tukevia taidelähtöisiä menetelmiä, myös osana SetStop hanketta (ks. esim. Pihkala & Huuki 2019).

Lähteitä

Jääskeläinen, L., Hautakorpi, J., Onwen-Huma, H., Niittymäki, H., Pirttijärvi, A., Lempinen, M., Kajander, V. (2016). *Tasa-arvotyö on taitolaji. Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa*. Oppaat ja käsikirjat 2015:5. Opetushallitus. http://www.oph.fi/download/173318_tasa_arvotyö_on_taitolaji.pdf

Huuki, Tuija, Kivijärvi, Antti & Lunabba, Harry (2018). Johdanto: Kohti sukupuolivastuullista poikatutkimusta Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, pp. 8–27.

Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) (2018) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Kokko, S., Kouhia, A., & Kangas, K. (2020). Finnish craft education in turbulence: Conflicting debates on the current National Core Curriculum . *Techne Series: Research in Sloyd Education and Craft Science A*, 27(1), 1-19. <https://journals.hioa.no/index.php/techneA/article/view/3562>

Kurki, T., Brunila, K., & Lahelma, E. (2019). Constituting immigrant care workers through gendering and racialising practices in education. *Nordic Journal of Migration Research*, 9(3), 329-345. <https://doi.org/10.2478/njmr-2019-0009>.

Lahelma, Elina (2014) Troubling discourses on gender and education. *Educational Research* 56:2, 171–183.

Lahelma, Elina (tulossa) Revisiting lower secondary schools in the 1990s: Reflections on and interpretations of sexual and gender-based harassment. Kirjassa: Ylva Odenbring and Thomas Johansson (toim.) *Youth, Violence, Harassment and Threats*. Springer.

Lahelma, Elina & Tainio, Liisa (2019) The long mission towards gender equality in teacher education: Reflections from a national project in Finland. *Nordic Studies in Education*. 39:1, 69–84.

Elina Lahelma, Sirpa Lappalainen & Tuuli Kurki (2020) PISA-arvioinneissa rakentuva tasa-arvo ja sukupuoli, *Sukupuolentutkimus*, 34:3, S. 5–20.

Jenni Lahtinen (toim.) (2019) ”Mikä ois mun juttu” – nuorten koulutusvalinnat sosiaalisuomaisemien kehyksissä. Purkutalkoot-hankkeen loppuraportti, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan

Lehtonen, J. (2014). Sukupuolittuneita valintoja? Ei-heteroseksuaaliset ja transnuoret koulutuksessa *Sukupuolentutkimus*, 27(4), 67–71.

Lehtonen, J. (2018). Ei-heteroseksuaalisten poikien ja transnuorten kokemukset ja valinnat koulutuksessa. Kivijärvi, A., Huuki, T. & Lunabba, H. (Eds.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 121–145.

Sirpa Lappalainen, Reetta Mietola & Elina Lahelma (2013) Gendered divisions on classed routes to vocational education, *Gender and Education*, 25:2, 189-205, DOI: 10.1080/09540253.2012.740445

Myyry, Sanna (2020) Sukupuolten tasa-arvon diskursiivinen murros Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2004 ja 2014 välillä. *Kasvatus* 51(3), 330-342.

Naskali, Päivi & Kari, Sofia (2020) Teachers-to-be studying gender and sexual diversity, *Women's Studies International Forum*, Volume 80, May–June 2020, <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102360>

Penni Pietilä, Liisa Tainio, Sirpa Lappalainen & Elina Lahelma (2020) Swearing as a method of antipedagogy in workshops of rap lyrics for ‘failing boys’ in vocational education, *Gender and Education*, DOI: 10.1080/09540253.2020.1763922

Pihkala, S & Huuki, T (2019) How a hashtag matters: Reconfiguring research-activist encounters to address sexual harassment in pre-teen peer cultures. *Educational Research Methodology* 10(2-3) 242-258. <https://journals.hioa.no/index.php/rerm/issue/view/397>

Sulkunen, Sari & Kauppinen, Merja (2018) ”Ainakin muutaman pojan luokallani tiedän lukevan”. Poikien (osin piiloiset) luku- ja kirjoitustaidot. Teoksessa Kivijärvi, Antti, Huuki, Tuija & Lunabba, Harry (toim.) *Poikatutkimus*. Tampere: Vastapaino, 146–173.

Tainio, L., & Teräs, T. (2010). Sukupuolijäsennys perusopetuksen oppikirjoissa. (Raportit ja selvitykset; Vuosikerta 2010, Nro 8). Opetushallitus. http://www.oph.fi/julkaisut/2010/sukupuolijasennys_perusopetuksen_oppikirjoissa